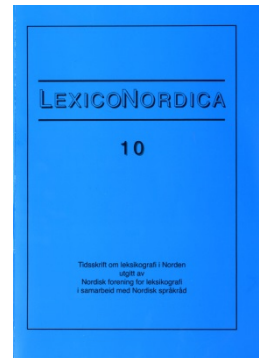

LexicoNordica

Titel: Svenska Akademiens ordbok har passerat S!
Forfatter: Bengt Sigurd
Kilde: LexicoNordica 10, 2003, s. 133-138
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Bengt Sigurd

Svenska Akademiens ordbok har passerat S!

A new volume (nr 33) of the Dictionary of the Swedish Academy has been published. The dictionary is known for its long time of publication – it was started in 1892 and has just reached the letter T – and the review article gives a survey of the history of this unique project and comments on the latest volume. It is observed that the articles keep to the standards of the previous volumes and that it is hard to find any missing words, missing meanings or mistakes. The future of the dictionary has recently been discussed because of financial and editorial problems. It is difficult to find and keep an expert staff of editors these days. The Swedish Academy has now decided that the dictionary is to be finished by 2017.

Ett nytt häfte av Svenska Akademiens ordbok (SAOB) har utkommit och därmed är det trettio tredjebandet (SVÄR-TALKUMERA) färdigt. Det motiverar några kommentarer om bandet och om denna stora historiska ordbok känd för sin långsamma utgivningstakt. Den startade 1892 och har först nu kommit in på T.

En vanlig fråga när det gäller SAOB har under alla år varit: ”När blir den färdig?” Pelle Holm, legendarisk ordbokschef 1942–1957 som också gav ut *Bevingade ord*, brukade svara: ”Om 30 år” och tillägga med ett underfundigt leende: ”Det har jag alltid sagt”. Efter många utredningar (se Sture Allén i Allén, Loman & Sigurd 1986:240 ff), där årtalen 2035 och 2045 nämns som slutår om man håller nuvarande takt, har Svenska Akademien nu bestämt att SAOB skall bli färdig 2017. En överslagsberäkning baserad på Svenska Akademiens ordlista (SAOL) visar att det finns ungefär en sjättedel av alfabetet kvar. Redaktionen får helt enkelt rätta sig efter akademiens beslut och uttrycka sig så kort och skriva så snabbt att slutåret 2017 stämmer. Det innebär säkert begränsningar i valet av ord, i exemplifieringen och i betydelseanalysen, men inte alla läsare kommer att klaga över det.

SAOB möttes med entusiasm när de första häftena kom år 1892 – antalet prenumeranter var 2389 år 1893 – konungen hade själv beställt fem exemplar. SAOB nådde över 3000 exemplar kring sekelskiftet 1900 men prenumerantskaran har sedan minskat och är nu under 1000. Man trycker dock fortfarande 1200 ex. Eftersom SAOB numera också finns på Internet (på adressen <http://spraakdata.gu.se>) så är det onödigt att skaffa boken om man inte har speciella skäl. Flera av dem som har de tidigare banden – kanske t.o.m. i den gyllene originalbindningen – vill nog fortsätta att köpa de tryckta häftena för att kunna ställa nya band vid sidan av de gamla som redan täcker tre hyllmeter – och spekulera i ett stigande bibliografiskt värde.

Det är uppenbart att initiativet att ge ut en stor ordbok fick stor respons i slutet av 1800-talet. Den historiska och jämförande språkforskningen åtnjöt stor prestige och väckte intresse för svenska språket och dess historia. Svensk Lärartidning prisade företaget som ett nationellt verk icke minst för folkskolan och meddelade att Göteborgs skolstyrelse verkställt subskription för samtliga folkskolor.

Man måste erkänna att intresset för SAOB har svalnat betydligt och dess framtid är t.o.m. under diskussion. Det har förekommit notiser i dagspressen om ekonomiska problem och problem på redaktionen. Patentverket vill inte längre stödja SAOB genom att obligatoriskt annonsera i Post- och Inrikes tidningar vilket varit den ekonomiska grunden för SAOB. Kontakter om finansieringen har enligt uppgift förekommit mellan Svenska Akademien och Kulturdepartementet. Att arbeta som ordboksredaktör framstår inte som så lockande idag. Under 1900-talet var SAOB en eftersökt arbetsplats och en rad professorer i svenska och nordiska språk arbetade en tid inom ordboksredaktionen. Det finns så många andra intressantare arbetsmöjligheter inom Högskolan numera och SAOB betraktas på sina håll som en museal verksamhet, vilket den egentligen också är.

SAOB torde vara världens största historiska ordbok – säkert också den som hållit på längst. Första häftet trycktes som nämnts 1892, men Svenska Akademien hade försöksvis börjat arbeta på den kort efter instiftandet av Akademien år 1786. Att ge ut en ordbok var en av Akademiens primära uppgifter (SAOB:s historia behandlas detaljerat i Allén, Loman & Sigurd 1986).

Det som kännetecknar SAOB är det stora material som man tar ansvar för, dvs. excerpter (lappar med exempel) ur texter från 1521 till idag, närmare 8 millioner lappar. Det är en del av detta material en ordboksredaktör får i sin hand när han skall skriva en artikel om ett ord. Ett ord kan representeras av hundratals lappar, exempelvis gamla kärnverb som *få, göra, gå, lägga, se, säga, sätta, tala*, ned till några tiotal eller endast ett enstaka belägg. Det kan ta månader att skriva en artikel, men även ett ord som bara finns belagt på en excerptlapp kan bereda redaktören tidsödande huvudbry. Redaktörerna arbetade länge på ackord baserat på hur många lappar han eller (numera också) hon behandlade, men det systemet är numera avskaffat.

Behandlingen av lapparna resulterar i en strängt formaliserad artikel där man först ser uppslagsordet med uttal och genusuppgifter (inklusive variationer). Uttalsuppgifterna ges enligt ett fonetiskt system som fungerar hyggligt, men numera inte används någon annanstans. I genusuppgifterna hänger genussystemet med maskulinum och femininum kvar. Det fanns i äldre svenska men förekommer numera bara dialektalt. Därefter följer uppgifter om variationer i ordets form (formparentesen), formen kan variera starkt på grund av den långa

tidsrymd som behandlas – stavningen var ju inte standardiserad i äldre tid. Kontrollen av alla uppgifter och citat från källor är minutiös och sköts av särskilda assistenter.

Efter formparentesen kommer en etymologisk parentes samt sedan den största och viktigaste delen som är betydelseanalysen med stödjande exempel ur litteraturen, ofta uppdelad på flera moment med undermoment. Kravet att behandla denna långa tid på omkring 500 år gör att analyserna kan bli mycket omfattande och svårlästa för den som inte speciellt vill studera språkets förändringar. För ordboksredaktören är det ett stort problem att sortera upp beläggen på olika betydelsemoment och ordna dem helst så att den äldsta och mest grundläggande betydelsen kommer först, variationer av den därefter ordnade så att närliggande betydelser kommer nära varandra. Man ser ofta korshänvisningar mellan olika moment. Huvudmassan av texten i SAOB utgörs av exempeltext och när det krävs förkortning talas det ofta om att minska antalet belysande exempel – även om de av många anses vara det enda levande i ordboken.

Det nya bandet SVÄR-TALKUMERA

Det senaste bandet visar att man hållit den beskrivningmall som initierades i slutet av 1800-talet. Det är sant att det har hänt mycket inom språkvetenskapen och lexikografin under de senaste 100 åren, men det gör det inte motiverat att ändra den beskrivningsmetod som SAOB med små variationer använt med framgång för sina speciella syften. Den historiska inriktningen av SAOB gör att den moderna synkroniska lingvistikens svårigheter är svår att tillämpa. Redaktionen har tagit till sig datatekniken för ordbehandling och sökning i databaser.

En läsare frågar sig naturligen omedelbart vad som menas med *talkumera*, men behöver inte känna sig obildad eftersom SAOB uppger att ordet *numera* är utdött. Det betydde: beströ med talk. Men man frågar sig kanske också om det är nödvändigt att ha med ett sådant fackspråksord som bara förekommit inom boktryckeri, men redaktören har varit generös.

Ett annat fall som kanske inte var nödvändigt att ta med är: moment 2 under uppslagsordet *sy* spalt S 15464. Det enda belägget är: *Faderdråparer, och barnemördarar syys i en lädersäck, tilhopa medh Ormar, Schroderus Comenius 669 (1639), och kommentaren "utlöst av (l. möjligen felaktigt för) sy in"* visar att redaktören tvekat. Om man vill förkorta arbetet kan man nog underlåta att ta med vissa tveksamma belägg och försvara sig med att SAOB:s uppgift inte är att behandla samtliga excerptappar utan att beskriva det svenska språket.

Band 33 erbjuder en provkarta på ord från livets alla skiften. Om man till äventyrs inte vet var ordet *talor* kommer ifrån kan man få kompetent svar i SAOB, där det står att ordet kommer av medeltidslatin *talarius*, med betydelsen: som hör till l. har avseende på anklarna, till *talus*, ankel, av ovisst ursprung. I artikeln finns ett välfunnet exempel, nämligen: "De svarta kaftanerna, talarerna, infördes vid Lunds Universitets doktorspromotioner av förre rektorn, Philip Sandblom, antagligen för att inte heller han trivdes i frack" (DN 20/2 1970, s. 8).

Slår man upp ordet *tafatt* finner man två artiklar. Den ena behandlar det adjektiv som är utvecklats av *tag* och den fornsvenska formen *fa* motsvarande modern svenska *få*, alltså ungefär liktydigt med: som tar lite/dåligt. Den andra (med en helt annan betoning) behandlar leken och är en sammandragning av *tag fatt*. Man får där också hänvisningar till *pjätt* och *datt*. Ordet *datt* har i ett tidigt band fått en fyllig behandling med en målande beskrivning av hur leken går till. Den typen av beskrivning förekommer knappast längre i SAOB och kommer väl att bli ändå mera sällsynt i framtiden om det skall sparas på utrymmet

Blir man nyfiken på ordet *tachism* får man reda på att det kommer av franska *tachisme*, till *tache*, fläck och betecknar: "riktning inom bildkonsten där konstverk åstadkommes gm mer eller mindre slumpmässigt stänkande av färg på på duk l. dyl." Slår man upp *söpe* förklaras det med *supanmat* vilket i varje fall undertecknad måste slå upp vidare för att finna betydelsen: (tjock) flytande mat som ätes med sked, skedmat, soppmat. Ordet *särbo* finns naturligtvis med, enligt citat från DN 1974 bildat till *sambo*. Ordet *taliban* är fylligt behandlat med många exempel (de första från 1995).

Vill man studera konsekvensen i SAOB kan man slå upp likartade ord, t.ex. vindord som *nord*, *ost*, *syd*, de ord som SMHI använder som standard i sina rapporter. I SAOB sägs *syd* (spalt S 15479 moment 2) vara mindre brukligt och definieras med: vind från söder, sydlig vind, sunnanvind. Eftersom ordet *syd* används nästan dagligen i väderleksrapporter är inte det bruklighetsbetyget korrekt, men kanske menar SAOB att det är det fullt brukliga substantivet *syd* (moment 1) som föreligger i SMHI:s rapporter. Det är inte alltid så lätt att se vilket moment som är tillämpligt. Ordet *ost* har i SAOB ingen bruklighetsinskränkning alls (spalt O 1487). Spalt N 656 finns ett ord *nord* som definieras som vind från norr, nordanvind, nordan som fick brukligheten dött i SAOB 1947, vilket förvånar eftersom *nord* numera är standardordet för nordlig vind hos SMHI. Numera kan ju redaktionen också utnyttja det material som finns i databaserna hos Språkbanken och det skapar nya möjligheter att stödja de bruklighetsbetyg SAOB skall ge.

Ibland tillmötgår SAOB mycket högt ställda etymologiska krav. Det gäller t.ex. artikeln *sälg* där man haft tillgång till omfattande forskning, nämligen Sigurd Fries studier av nordiska trädnamn, till vilka det också hänvisas. SAOB hänvisar annars mera sällan till den vetenskapliga litteraturen. Formvarianterna och den etymologiska parenteserna upptar en halv spalt och har väl blivit oproportionerligt stor. SAOB har inte sänkt den etymologiska ambitionsnivån, men talar numera om besläktade ord snarare än rekonstruerade indoeuropeiska stjärnformer.

SAOB upptar nästan alltid de ord, fraser eller betydelsenyanser man själv kan komma på, men det är inte alltid så lätta att hitta dem i texten. Ordet *säkerhetsrisk* finns med och i det första belägget 1963 står ett välvalt exempel: *Wennerström betraktades som en "säkerhetsrisk"*. Ordet *säga* tillhör de större i detta band med sina 30 sidor och 19 olika huvudmoment. Moment 19 a är den högst speciella betydelse som finns i "Katten säger miau", moment 19 b den som föreligger i "Klockan säger tick-tack".

Sidorna i SAOB är förvisso inte så lätta att läsa med alla olika stilsorter, olika typer av siffror och alfabet och många betydelsemoment vart och ett belyst med några exempel med noggrant angiven källa. Man måste nästan vara ordboksredaktör för att kunna få ut all information. Man kan numera också använda de konkordans- och frisökningsprogram som finns på Internet. Det gör det lättare att söka på ord och fraser, men sökresultatet blir ofta också svåräst med alla parenteser och olika stilsorter.

SAOB utgör en oersättlig källa för kunskapen om svenska ords liv. SAOB är inte så känd och blandas tyvärr ofta ihop med den lilla blå boken Svenska Akademiens ordlista (SAOL). Men den som vill veta mycket om ords former, etymologi och betydelser under århundradena har i SAOB en källa som inget annat land har. Och de som besvarar allmänhetens språkfrågor i medierna har en auktoritet som de kan utnyttja.

SAOB är ett nationalmonument – en del av vårt svenska kulturarv – och måste få fortsätta att beskriva det svenska språkets historia till slutet av alfabetet. Det som är styrkan hos SAOB är dess språkvetenskapliga och lexikografiska expertis med kompetens inom olika språkperioder och olika språk. Inga datorresurser kan uppväga denna mänskliga kompetens. Ingen institution hade väl startat ett sådant projekt som SAOB idag och Svenska Akademien hade nog inte startat ordboken om man vetat att den skulle medföra sådana bekymmer och ta över 100 år. Man är tacksam att Svenska Akademien har hållit ut och hoppas att redaktionen får arbetsro, får behålla sina medarbetare och lyckas rekrytera nya så att man kan fortsätta med samma kvalitet till det planerade slutåret 2017.

Litteratur

Allén, Sture, Bengt Loman & Bengt Sigurd 1986. *Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier*. Stockholm: Norstedts.